

Kaakaosta kannibaaliin: Amerikan alkuperäiskielten lainasanat suomessa

Harri Kettunen 2023

Amerikan alkuperäiskielistä tulevat lainasanat ovat yleisiä englannin, espanjan, portugalin ja ranskan eri varianteissa kaikkialla Amerikan kaksoismantereella, mutta mitä pidemmälle läntiseltä pallonpuoliskolta mennään, sitä vähemmän näitä lainasanoja esiintyy. Kielet ympäri maailmaa ovat lainanneet sanoja Amerikan alkuperäiskielistä joko suoraan tai – useimmissa tapauksissa – espanjan, portugalin, ranskan tai englannin kautta. Pienemmät tai kaukaisemmat kielet ovat lainanneet näitä sanoja pääasiassa naapurikielistä: esimerkiksi suomi ruotsin kautta. Suurin osa lainasanoista liittyy Uuden maailman kasvistoon ja eläimistöön – tai luonnonympäristöön yleensä. Näitä ovat kasvit ja ruoka- ja nautintoaineet, kuten *avokado*, *chili*, *kaakao*, *suklaa*, *maissi*, *peruna*, *tomaatti* ja *tupakka*; eläimet, kuten *iguaani*, *jaguaari*, *kojootti*, *laama*, *puuma* ja *tapiiri* sekä luonnonilmiöt ja maantieteelliset termit, kuten *hurrikaani* ja *savanni*. Näiden lisäksi lainasanastoon kuuluu kulttuurisia esineitä ja asioita, kuten *kanootti*, *sikari* ja *toteemi*.

Nykyään Uudesta maailmasta tulleet asiat ovat suhteellisen yleisiä Amerikan ulkopuolella. Tuttuus on kuitenkin ajassa elävä ilmiö: esimerkiksi vielä aivan äskettäin moni Amerikan mantereelta tullut ruoka-aine oli tuiki tuntematon Suomessa (esim. *chia* tai *kvinoa*), kun taas vanhemmille sukupolville tutut asiat alkavat olla outoja nuoremmalle sukupolvelle (esim. *anorakki* ja *mokkasiini*). Jotta emme jäisi arvailujen varaan, mitkä asiat ovat kenellekin tuttuja ja mitkä tuntemattomia, on luennoitsija tehnyt muutaman viime vuoden aikana kyselytutkimuksia lainasanoista Suomessa ja maailmalla. Näiden tutkimusten pohjalta voidaan nähdä, että useissa tapauksissa tuttuus liittyy muuttuviin ruokailutottumuksiin, “eksoottisten” elintarvikkeiden saatavuuteen, kuten myös tietouteen kasvien, eläinten, esineiden ja käsitteiden alkuperästä. Paljastavia esimerkkejä kouluissa tehdyistä kyselyistä ovat seuraavat vastaukset: *kannibaali*: “syö ihmisiä (tiedän sen The Forest -pelistä)”, *opossumi*: “eläin, tunnettu Ice Age elokuvista” ja *tomahawk*: “skeittilauta” ja “mannertenvälinen taktinen ohjus”. Muita paljastavia esimerkkejä ovat: *avokado*: “ällöttävä vihreä vihannes” vs. “herkullinen omegaa täynnä oleva röpelöinen vihannes” ja *tequila*: “alkoholi, jota kukaan yli 20-vuotias ei juo”. Lainasanojen lisäksi esitelmässä tarkastellaan sanoja, joiden kohde on amerikkalaista alkuperää, mutta sana suurimmassa osassa maailman kielistä ei. Näitä ovat mm. *kalkkuna*, *maapähkinä*, *marsu*, *kurpitsa*, *peruna* ja *vanilja*. Sanoja ja niiden alkuperää ja kulttuurista/biologista taustaa tutkiskellaan esitelmässä eri tieteidenalojen näkökulmasta.

Luennoitsijasta

Harri Kettunen on tehnyt tieteidenvälistä tutkimustyötä etenkin Mesoamerikan alueella, yhdistäen historiaa, arkeologiaa, antropologiaa, hieroglyfitutkimusta, taidehistoriaa, kodikologiaa, kielitieteitä ja etnobiologiaa. Hän on julkaissut kirjoja, artikkeleita ja metodologisia tutkimuksia mayahieroglyfeistä ja -taiteesta ja mesoamerikkalaisista kirjoitusjärjestelmistä, tieteidenvälisiä artikkeleita kolumbiaanisesta vaihdosta ja luonnon monimuotoisuudesta Mesoamerikassa, tutkimuksia Amerikan alkuperäiskielten lainasanoista maailmalla ja viimeisimpänä yhteistyössä Helsingin yliopiston Opettajien akatemian tieteidenvälisyystyöryhmän kanssa kirjan tieteidenvälisten opinnäytetöiden ohjaamisesta ja arvioinnista. Julkaisutoimintaan kuuluu myös toimitettuja kirjoja monitieteisestä Latinalaisen

Amerikan tutkimuksesta, museoiden näyttelykirjoja ja -oppaita (Kansallismuseo ja Didrichsenin taidemuseo) ja teoksia paikallishistoriasta. Mayahieroglyfeihin paneutuva teos on ilmestynyt kahdeksalla kielellä ja on vapaasti saatavilla verkosta (www.wayeb.org). Kenttätöitä Kettunen on tehnyt erityisesti alkuperäiskielten, taidehistorian ja arkeologian parissa Belizessä, Guatemalassa, Hondurasissa, Meksikossa, Yhdysvalloissa ja Kanadassa. Helsingin yliopiston ohella Harri Kettunen on luennoinut useissa suomalaisissa yliopistoissa, ikäihmisten yliopistoissa, työväenopistoissa ja yleisötilaisuuksissa (ml. Studia Generalia) ja esiintynyt mm. MTV:n ja YLE:n tv-ohjelmissa, radiossa ja ulkomaisissa medioissa sekä haastateltavana valtakunnallisissa lehdissä ja aikakauslehdissä. Hän on lisäksi luennoinut eri tilaisuuksissa Ruotsissa, Tanskassa, Venäjällä, Puolassa, Slovakiassa, Saksassa, Belgiassa, Alankomaissa, Englannissa, Ranskassa, Sveitsissä, Italiassa, Espanjassa, Belizessä, Guatemalassa, Meksikossa, Yhdysvalloissa, Kanadassa ja Japanissa. Luennoitsija on Helsingin yliopiston Latinalaisen Amerikan tutkimuksen dosentti, Tieteen termipankin projektisuunnittelija (2022–2023), Euroopan mayatutkimusjärjestö Wayebin puheenjohtaja, Suomi–Meksiko-yhdistyksen puheenjohtaja ja Helsingin yliopiston Opettajien akatemian ja Suomen tieteidenvälisen seuran perustajajäsen.

Harri Kettunen

Latinalaisen Amerikan tutkimuksen dosentti, Helsingin yliopisto
Adjunct Professor of Latin American Studies, University of Helsinki

<https://researchportal.helsinki.fi/fi/persons/harri-kettunen>

Projektisuunnittelija, Tieteen termipankki

Project planner, the Helsinki Term Bank for the Arts and Sciences

<https://tieteentermipankki.fi/wiki>

Euroopan mayatutkimusjärjestö Wayebin puheenjohtaja

President of the European Association of Mayanists, Wayeb

<https://www.wayeb.org>

Iberialais-amerikkalaisen säätiön valtuuskunnan jäsen

Board Member of the Iberian-American Foundation

<https://madrid.fi>

Suomen tieteidenvälisen seuran FINTERDISin perustajajäsen

Founding Member of the Finnish Interdisciplinary Society

<https://finterdis.fi>

Helsingin yliopiston Opettajien akatemian jäsen

Member of Teachers' Academy, University of Helsinki

<https://www.helsinki.fi/en/university/teachers-academy>

harri.kettunen(ät)helsinki.fi